

Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 roku w Płocku i powiecie płockim

---

Wprowadzenie

Zgodnie z postanowieniami Wielkiej Trójki, powziętymi podczas konferencji w Jałcie na Krymie w lutym 1945 r., przyszły rząd jedności narodowej został zobligowany do przeprowadzenia w Polsce wolnych i nieskrępowanych wyborów parlamentarnych na zasadzie powszechnego i tajnego głosowania¹. Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej – utworzony na mocy porozumień zawartych podczas konferencji moskiewskiej z czerwca 1945 r. – miał je zorganizować w możliwie jak najszybszym terminie. Aby przesunąć w czasie ich datę, utworzona przez komunistów Krajowa Rada Narodowa (KRN), będąca w rzeczywistości samozwańczym parlamentem Rzeczypospolitej Polskiej, uchwaliła ustawę o głosowaniu ludowym, które wyznaczono na 30 czerwca 1946 r.² Decyzję o przeprowadzeniu referendum, jak inaczej nazywano głosowanie, komuniści podjęli po upadku koncepcji utworzenia wspólnej listy wyborczej do Sejmu Ustawodawczego. Zgodnie z założeniami Polskiej Partii Robotniczej (PPR) w jej skład miały wejść wszystkie legalnie działające ugrupowania polityczne. Głosowanie ludowe miało być nie tylko sprawdzianem popularności komunistów i ich politycznych sojuszników w społeczeństwie, lecz miało także odpowiedzieć na pytanie, czy Polacy akceptują zachodzące nad Wisłą zmiany społeczno-polityczne i gospodarcze. Przede wszystkim jed-

¹ R. Turkowski, *Polskie Stronnictwo Ludowe w obronie demokracji 1945–1949*, Warszawa 1992, s. 119.

² DzU 1946, nr 15, poz. 105. Na temat referendum ludowego zob. szerzej: C. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 r. w Polsce*, Warszawa 2000; *Referendum z 30 czerwca 1946 r. Przebieg i wyniki*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1993.

Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 roku w Płocku i powiecie płockim

nak odwlekało wybory do Sejmu o ponad pół roku. W tym czasie peeperowcy przystąpili do konfrontacji z ludowcami spod znaku Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL), wówczas największego legalnie działającego ugrupowania opozycyjnego w kraju.

Niniejszy artykuł ma na celu omówienie różnych aspektów związanych z przygotowaniem do referendum, jego przebiegiem oraz sfałszowanymi wynikami głosowania w Płocku i powiecie płockim, a także skutków, które niosło za sobą to jedno z najważniejszych wydarzeń politycznych powojennej Polski. Temat głosowania ludowego na ziemi płockiej, rozumianej tu jako powiat, pozostawał dotychczas na marginesie zainteresowań badawczych, mimo że powstanie Instytutu Pamięci Narodowej, a co za tym idzie udostępnienie historykom odtajnionych dokumentów komunistycznej policji politycznej sprzyjało podjęciu tego zagadnienia. Na przestrzeni ostatnich dwóch dekad powstało wiele monografii i artykułów naukowych oraz popularnonaukowych poświęconych w całości lub tylko w części referendum z 1946 r.³ Niektóre z nich omawiały przebieg głosowania w Warszawie i w poszczególnych powiatach województwa warszawskiego. Wymienić tu należy prace: Leszka Andrzeja Arenta⁴, Wojciecha Łukaszewskiego⁵, Bartłomieja Noszczaka⁶, Piotra Stasiaka⁷ i Mariusza Żuławnika⁸. W przypadku Płocka i powiatu płockiego

³ Zob. m.in.: M. Bukała, *Polskie Stronnictwo Ludowe w województwie rzeszowskim 1945–1947. Geneza i działalność*, Rzeszów–Warszawa 2015, s. 222–233; K. Churska-Wołoszczak, *Referendum ludowe i wybory do Sejmu Ustawodawczego w województwie pomorskim (1946–1947)*, Bydgoszcz–Gdańsk 2014; K. Drażba, *Urna to jest taki pniak. Wrzucisz „nie”, wychodzi „tak”. Referendum z 30 czerwca 1946 roku w Polsce na przykładzie województwa gdańskiego*, Gdańsk 2016; M. Grosicka, *„Nasza broń to karta wyborcza”. Polskie Stronnictwo Ludowe w województwie kieleckim w latach 1945–1949*, Kielce–Warszawa 2022; J. Romanek, *Ruch ludowy w województwie lubelskim w latach 1944–1949*, Lublin 2013, s. 193–223; *Wybory i referenda w PRL*, red. S. Ligarski, M. Siedziako, Szczecin 2014.

⁴ L.A. Arent, *Mława w latach 1945–1957*, Mława 2022, s. 179–195.

⁵ W. Łukaszewski, *Nowe jarzmo. Życie społeczno-polityczne na północnym Mazowszu w latach 1945–1956*, Warszawa 2019, s. 291–310; *idem*, *Działalność Polskiego Stronnictwa Ludowego na północnym Mazowszu – zarys problemu*, „Studia Mazowieckie” 2009, nr 4, s. 123–145; *idem*, *Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 r. na Mazowszu Północnym*, „Studia Mazowieckie” 2012, nr 1, s. 21–42.

⁶ B. Noszczak, *Ze wsi do miasta. Polskie Stronnictwo Ludowe w Warszawie 1945–1947–1949*, Warszawa 2022, s. 166–185.

⁷ P.A. Stasiak, *Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 r. na zachodnim Mazowszu w powiatach: gostynińskim, kutnowskim i łowickim*, „Studia Mazowieckie” 2017, nr 2, s. 133–151.

⁸ M. Żuławnik, *Działania Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku wobec Polskiego Stronnictwa Ludowego podczas wyborów do Sejmu Ustawodawczego z 1947 r.*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2017, nr 9; *idem*, *Działania Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Płońsku wobec ruchu ludowego w okresie referendalno-wyborczym (1946–1947)*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2010, nr 26; *idem*, *Polskie Stronnictwo Ludowe na ziemi ciechanowskiej w latach 1945–1947* [w:] *Sapere Auso. Księga jubileuszowa Profesora Janusza*

temat referendum ludowego pojawiał się przy okazji omawiania życia politycznego w pierwszych latach po zakończeniu wojny. Opracowania podejmujące to zagadnienie pochodzą jednak w większości sprzed 1989 r. i są przepełnione propagandą komunistyczną, która na piedestale stawiała PPR, a marginalizowała rolę i znaczenie PSL. O referendum pisali wówczas historycy związani z poprzednim ustrojem, w tym m.in. Kajetan Dobrosielski⁹, Zygmunt Hemmerling¹⁰, Benon Dymek¹¹ oraz Anna i Eryk Stogowscy¹². Po zmianach społeczno-politycznych w Polsce z przełomu lat 1989 i 1990 temat głosowania ludowego podjęli Jacek Pawłowicz i Anna Maria Stogowska¹³. Pawłowicz w monografii poświęconej strukturom i kadrze kierowniczej płockiego Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) pierwszy wykorzystał nieznane dotąd dokumenty tajnej policji politycznej, nie powołując się jednak przy tym na inne źródła archiwalne¹⁴. Nieco więcej miejsca omawianemu zagadnieniu poświęcił autor niniejszego artykułu w wydanym w 2020 r. trzecim tomie monografii miasta Płocka¹⁵. Z kolei wspomniany już Wojciech Łukaszewski co prawda zajmował się powojennym życiem politycznym na północnym Mazowszu, w tym aktywnością lokalnych struktur PSL, niemniej jego badania nie objęły Płocka i powiatu. Zatem temat referendum ludowego na ziemi płockiej nie został jak dotąd dogłębnie opracowany. Niniejszy tekst ma za zadanie zmienić ten stan rzeczy.

Podstawę źródłową artykułu stanowiły dokumenty przechowywane w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowym w Płocku i Archiwum Zakładu Historii

---

Szczepeńskiego, red. J. Załęczny, M. Milewska, Pułtusk 2022, s. 571–598; *idem*, *Udział Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Mławie w likwidacji Polskiego Stronnictwa Ludowego przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r.*, „Ziemia Zawkrzeńska” 2012, t. 16.

⁹ K. Dobrosielski, *Początki władzy ludowej i walka o jej utrwalenie w województwie warszawskim w latach 1944–1947*, Warszawa 1980; *idem*, *PPR w województwie płockim (1942–1947)*, Płock 1984.

¹⁰ Z. Hemmerling, *Ruch ludowy w województwie warszawskim w Polsce Ludowej* [w:] *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, red. A. Łuczak, Warszawa 1975, s. 229–310.

¹¹ B. Dymek, *Pierwsze lata działalności PPR na Mazowszu Płockim*, „Notatki Płockie” 1961, nr 22, s. 33–38; *idem*, *Pierwsze lata władzy ludowej na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu 1944–1948*, Warszawa 1978.

¹² A. i E. Stogowscy, *Pierwsze lata władzy ludowej 1945–1949* [w:] *Dzieje Płocka*, red. A. Gieysztor, Płock 1978, s. 481.

¹³ A.M. Stogowska, *Płock po II wojnie światowej (1945–1946)*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2015, t. 7, s. 32–33.

¹⁴ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki. Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku 1945–1956*, Warszawa 2007, s. 53–57.

¹⁵ M. Żuławnik, *Życie polityczne Płocka w latach 1945–1956* [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945–2020*, red. T. Piekarski, G. Gołębiowski, Płock 2020, s. 28–31.

Ruchu Ludowego w Warszawie. Dokumenty te nie były jak dotąd szeroko wykorzystywane do badań nad przebiegiem referendum na ziemi płockiej. Najwięcej interesujących informacji dotyczących organizacji głosowania, jego przebiegu i sfałszowanych wyników dostarczają materiały Generalnego Komisarza Głosowania Ludowego w Warszawie, szefów Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Warszawie, PUBP w Płocku i Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej (KP MO) w Płocku, a także dokumentacja Miejskiej i Powiatowej Rady Narodowej. Niewiele o głosowaniu ludowym pisał w swoich sprawozdaniach starosta powiatu płockiego, ograniczając się w zasadzie do lakonicznych stwierdzeń. Poza źródłami archiwalnymi szeroko wykorzystano także dostępne numery „Jedności Mazowieckiej”, tuby propagandowej płockich komunistów.

Scena polityczna na ziemi płockiej

Po zakończeniu II wojny światowej powiat płocki był jednym z 21 powiatów wchodzących w skład województwa warszawskiego. Pod względem zajmowanej powierzchni i liczby mieszkańców należał do największych w województwie, obok grójeckiego, pułtuskiego i warszawskiego¹⁶. W powiecie płockim, o wybitnie rolniczym charakterze, znajdowały się dwa miasta oraz 15 gmin wiejskich¹⁷. Jego stolicą był Płock, największe po Warszawie miasto na Mazowszu, w przeszłości pełniące funkcje siedziby książąt mazowieckich i przez krótki okres władców Polski. W przeddzień wybuchu wojny miasto liczyło 33,8 tys. mieszkańców, z tego ok. 9 tys. stanowili Żydzi. W wyniku eksterminacyjnej polityki niemieckiego okupanta Płock stracił 11,5 tys. swoich obywateli, w tym niemal wszystkich mieszkańców wyznania mojżeszowego. Według spisu ludności przeprowadzonego w maju 1945 r. w mieście mieszkało 25 tys. osób, a dwa lata później już 28,5 tys. Liczba ludności na ziemi płockiej wynosiła 91 tys. osób¹⁸.

Wraz z zakończeniem okupacji, co na ziemi płockiej nastąpiło 21 stycznia 1945 r., rozpoczął się proces odbudowy życia politycznego. Po wojnie powiat ten, podobnie zresztą jak i inne części powojennej Polski, stał się areną zmagania między Polską Partią Robotniczą a Polskim Stronnictwem Ludowym.

¹⁶ *Powszechny sumaryczny spis ludności z dn. 14 II 1946 r.*, Warszawa 1947, s. 24–27.

¹⁷ *Ibidem*, s. 25.

¹⁸ *Ibidem*; A.M. Stogowska, *Płock po II wojnie światowej...*, s. 11.

Swoją działalność prowadziły tam także trzy inne ugrupowania – Polska Partia Socjalistyczna (PPS), Stronnictwo Demokratyczne (SD) i Stronnictwo Ludowe (SL), które w różnym stopniu opowiadały się za współpracą z komunistami. Główne role na scenie politycznej odgrywały PPR i PPS oraz PSL. Innego zdania byli szefowie zależnych od komunistów formacji policyjnych i przedstawiciele władz samorządowych. W przededniu referendum ludowego starosta plocki napisał w sprawozdaniu: „Najżywotniejszą działalność w terenie wykazują dwie czołowe partie polityczne robotnicze PPR i PPS. Pozostałe partie nie wykazują prawie żadnej działalności”¹⁹. Szef PUBP w Płocku szacował, że w okresie poprzedzającym referendum ludowcy skupieni wokół Stanisława Mikołajczyka liczyli w powiecie 7 tys. członków i sympatyków. Według oficjalnych danych komunistycznej policji politycznej legitymacje PSL posiadało ok. 2 tys. z nich. W tym samym czasie PPR liczyła w powiecie 5,8 tys., natomiast PPS 2,1 tys. członków. Najgorzej sytuacja przedstawiała się w przypadku SL, prokomunistycznego ugrupowania chłopskiego, które skupiało 1,1 tys. członków, a także SD, które w Płocku mogło liczyć na blisko dwuosobowe poparcie, głównie wśród inteligencji i rzemieślników (poza stolicą powiatu stronnictwo to nie miało żadnych wpływów)²⁰.

Powrót Stanisława Mikołajczyka z Wielkiej Brytanii do Polski w czerwcu 1945 r. i powstanie Polskiego Stronnictwa Ludowego znacznie zmieniły ówczesną scenę polityczną. Stronnictwo w dość krótkim czasie stało się partią ogólnonarodową, w której oponenti partii komunistycznej, nie tylko związani z ruchem ludowym, upatrywali nadziei na odzyskanie demokratycznej i suwerennej Polski. Stanowcza postawa Mikołajczyka, który w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej objął teki wicepremiera i ministra rolnictwa, związana z brakiem zgody na przystąpienie PSL do jednego wspólnego bloku przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego, spowodowała polaryzację sceny politycznej. Z jednej strony znalazły się: PPR, PPS, SL i SD, które utworzyły Blok Stronnictw Demokratycznych (niemający nic wspólnego ze standardami demokracji), z drugiej zaś PSL i część Stronnictwa Pracy (działacze związani z Karolem Popielem). To ostatnie ugrupowanie nie miało na ziemi plockiej żadnych wpływów. Komuniści i ich polityczni poplecznicy, przede wszystkim socjaliści, stanowili liczącą się siłę polityczną w organach przedstawicielskich.

¹⁹ Archiwum Państwowe w Płocku (dalej APP), Starostwo Powiatowe w Płocku (dalej SPP), 98, Sprawozdanie starosty powiatowego w Płocku za miesiąc kwiecień 1946 r., k. 22.

²⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej AIPN), 00231/86, t. 60, Pismo szefa PUBP w Płocku do naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie, [lipiec 1946 r.], k. 68.

Na przykład w 1946 r. przynależność partyjna członków Miejskiej Rady Narodowej w Płocku przedstawiała się następująco: PPR – 14 osób, PPS – 17, SD – 4, SL – 1, bezpartyjni – 4; natomiast Powiatowej Rady Narodowej: PPR – 2, PPS – 3, SD – 2, PSL – 3²¹. Prezydentem Płocka był Franciszek Kozłowski z PPR, funkcję jego zastępcy pełnił Kazimierz Churski z PPS, natomiast starostą powiatowym został pierwszy przewodniczący Powiatowej Rady Narodowej w Płocku, Ryszard Dobieszak z PPR²². Mimo że socjaliści mieli liczebną przewagę w organach przedstawicielskich, to na arenie politycznej pierwsze skrzypce grali komuniści.

W okresie poprzedzającym referendum kierowane przez Stanisława Mikołajczyka Polskie Stronnictwo Ludowe zorganizowało w województwie warszawskim wiele zjazdów powiatowych. Jeden z największych odbył się w Płocku 19 maja. Do stolicy powiatu przybyło z różnych stron województwa i Polski ponad 800 osób. Wśród zaproszonych gości znaleźli się przedstawiciele najwyższych władz PSL, w tym Wincenty Bryja, Jan Dębski i Zygmunt Augustyński²³. Podczas zjazdu wygłoszono liczne referaty; omówiono w nich m.in. sytuację wewnętrzną i zewnętrzną Polski, poddano analizie politykę rządu opanowanego przez komunistów oraz skrytykowano podporządkowanie się Warszawy Moskwie. Podkreślono także, że oprócz PPR faktyczną władzę w kraju sprawują dwie nowo powstałe formacje, będące *de facto* „mieczem i tarczą” reżimu komunistycznego, a więc Urząd Bezpieczeństwa Publicznego i Milicja Obywatelska. Zjazd PSL, który okazał się wielkim sukcesem organizacyjnym lokalnych działaczy chłopskich, uświadomił pepeerowcom, jak dużym poparciem społecznym cieszyło się na ziemi płockiej ugrupowanie kierowane przez następcę Wincentego Witosa.

Przygotowania do głosowania ludowego

Ustawy o głosowaniu ludowym i przeprowadzeniu głosowania ludowego zostały uchwalone przez KRN 27 i 28 kwietnia 1946 r.²⁴ Formalnie inicjatywę przeprowadzenia referendum zgłosiła Polska Partia Socjalistyczna, natomiast

²¹ A.M. Stogowska, *Płock po II wojnie światowej...*, s. 33–34.

²² *Ibidem*, s. 17–18.

²³ Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie (dalej AZHRL), PSL, 121, Protokół zjazdu powiatowego PSL w Płocku, 14 V 1946 r.; J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, s. 54–55; R. Turkowski, *Ludowcy Mazowsza Północnego w okresie istnienia systemu komunistycznego (1945–1989)* [w:] *Wiś – chłopi – ruch ludowy na północnym Mazowszu w XX w.*, Ciechanów 1996, s. 61, tab. 1.

²⁴ DzU 1946, nr 15, poz. 104, 105.

sam pomysł podsunęła opozycja, a ściślej Stanisław Mikołajczyk, który stwierdził – powołując się na przykład przeprowadzonego we Francji w październiku 1945 r. referendum konstytucyjnego – że na temat planowanych zmian społeczno-politycznych i gospodarczych powinno się wypowiedzieć społeczeństwo w specjalnym głosowaniu²⁵. Podczas referendum Polacy mieli zatem odpowiedzieć na trzy pytania: „a) czy jesteś za zniesieniem Senatu?, b) czy chcesz utrwalenia w przyszłej Konstytucji ustroju gospodarczego, zaprowadzonego przez reformę rolną i unarodowienie podstawowych gałęzi gospodarki krajowej, z zachowaniem ustawowych uprawnień inicjatywy prywatnej?, c) czy chcesz utrwalenia zachodnich granic Państwa Polskiego na Bałtyku, Odrze i Nysie Łużyckiej?”

Pytania referendalne zostały skonstruowane w taki sposób, aby zarówno zwolennicy nowej władzy, jak i jej oponenti odpowiedzieli na nie twierdząco. W ten sposób komuniści chcieli pokazać, że polskie społeczeństwo jest zjednoczone i akceptuje zmiany zachodzące w kraju. Zdając sobie z tego sprawę, Rada Naczelna PSL podjęła uchwałę nawołującą do udzielenia negatywnej odpowiedzi na pierwsze pytanie, gdyż likwidacja wyższej izby parlamentu wydawała im się wówczas najmniej istotna²⁶. Tymczasem doły partyjne wzywały do głosowania trzy razy „nie”, a zbrojne podziemie niepodległościowe – reprezentowane na Mazowszu Północnym przez Ruch Oporu Armii Krajowej (ROAK), Narodowe Siły Zbrojne (NSZ) i Narodowe Zjednoczenie Wojskowe (NZW) – apelowało o oddanie dwóch lub trzech głosów na „nie”²⁷. W Płocku i powiecie płockim większość działaczy chłopskich wzywała do udzielenia negatywnej odpowiedzi na wszystkie trzy pytania. Także płockie duchowieństwo opowiadało się za takim rozwiązaniem²⁸. Należy jednak podkreślić, że w diecezji płockiej stosunek księży do referendum nie był jednolity. Część z nich wzywała do niegłosowania „3 × tak” (np. ks. Wincenty Helenowski, proboszcz parafii Gostynin), inni do poparcia stanowiska władzy komunistycznej²⁹.

²⁵ C. Osękowski, *Referendum 30 czerwca...*, s. 26–27.

²⁶ *Komunikat nr 4 z 3 VI 1946 r.* [w:] *Komunikaty Polskiego Stronnictwa Ludowego 1946–1947*, red. M. Adamczyk, J. Gmitruk, J. Mazurek, Warszawa 2002, s. 44.

²⁷ AZHRL, SL, 459, Protokół VI plenarnego posiedzenia Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie, 20 VII 1946 r., k. 41–43; R. Turkowski, *Ludowcy Mazowsza Północnego...*, s. 70, tab. 5.

²⁸ AIPN, 00231/86, t. 60, Pismo szefa PUBP w Płocku do naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie, [lipiec 1946 r.], k. 68.

²⁹ M. Celmer, *Władze państwowe wobec Kościoła Rzymskokatolickiego diecezji płockiej w latach 1945–1970*, Kraków 2020, s. 34.

Płock i powiat płocki znalazły się w warszawskim okręgu wyborczym nr 2. Stolicę powiatu podzielono na 12 obwodów, przy czym jej część prawobrzeżną na 10. Sam powiat podzielono na 40 obwodów, a niewielkie, liczące przeszło 2 tys. mieszkańców miasto Wyszogród stanowiło jeden z nich³⁰. W Płocku obwody liczyły od 1800 do 2600 mieszkańców³¹.

Pepeerowcy, zdając sobie sprawę z małego poparcia ruchu komunistycznego w społeczeństwie, dążyli do obsadzenia okręgowych i obwodowych komisji głosowania ludowego osobami w pełni zaufanymi. Dzięki temu mogli mieć wpływ zarówno na przebieg głosowania, jak i na sfałszowanie jego wyników. W poniedziałek 13 maja odbyło się w Płocku nadzwyczajne posiedzenie Międzypartyjnej Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Demokratycznych, w której skład wchodziły PPR, PPS, PSL, SD i SL. Polskie Stronnictwo Ludowe brało udział w spotkaniu w charakterze obserwatora. Posiedzenie było poświęcone przygotowaniom do nadchodzącego referendum. Wyłoniono wówczas Komitet Wykonawczy Głosowania Ludowego, który miał przygotować to polityczne wydarzenie na ziemi płockiej. Na jego czele stanął Kazimierz Churski, członek Miejskiego Komitetu PPS w Płocku i zastępca prezydenta miasta³².

Wybór Komitetu Wykonawczego oraz ustalenie listy kandydatów do komisji obwodowych były przedmiotem dyskusji Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Demokratycznych w Płocku w dniach 20–21 maja³³. W środę 22 maja Miejska Rada Narodowa i Powiatowa Rada Narodowa uzgodniły obsadę obwodów w Płocku i powiecie³⁴. Ostatecznie wszystkie składy osobowe komisji zarówno w obu miastach, jak i na terenach wiejskich zostały opanowane przede wszystkim przez PPR i PPS. Udział w komisjach przedstawicieli największej partii opozycyjnej był symboliczny. Zaledwie dwóch ludowców pełniło funkcje przewodniczących na terenie powiatu: w obwodzie nr 4 w Sikorzu w gm. Biała (Czesław Staszewski, rolnik) i w obwodzie nr 30 w Ciółkówku w gm. Rogozino (Tomasz Korczak, rolnik). Z kolei funkcje zastępców przewodniczących

³⁰ AIPN, 00231/86, t. 60, Pismo szefa PUBP w Płocku do naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie, [lipiec 1946 r.], k. 66–68; APP, Powiatowa Rada Narodowa i Wydział Powiatowy w Płocku (dalej PRNiWP), 4, Protokół nr XIV z posiedzenia PRN w Płocku, 24 V 1946 r., k. 98v;

³¹ *Przygotowania do plebiscytu*, „Jedność Mazowiecka”, 22 V 1946, nr 22.

³² Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Milanówku (dalej APW OM), Miejski Komitet PPS w Płocku (dalej MK PPS Płock), 3, Sprawozdania MK PPS w Płocku za 1945 i 1946 r., k. 1–2, 9–10, 19–20.

³³ APW OM, Komitet Miejski PPR w Płocku (dalej KM PPR Płock), 5, Protokół zebrania Komisji Porozumiewawczej Międzypartyjnej w Płocku, 20 V 1946 r., k. 31.

³⁴ APP, Akta m. Płocka, 28810, Protokół nr 22/8 posiedzenia MRN m. Płocka, 22 V 1946 r., k. 113v–115; APP, PRNiWP, 5, Protokół nr XXXIII posiedzenia Prezydium PRN w Płocku z 22 V 1946 r., k. 119–119v.

pełniło czterech peeselowców: w obwodzie nr 6 w Ośnicy w gm. Bielino (Stanisław Zawadka, rolnik), w obwodzie nr 13 w Bielsku w gm. Kleniewo (Tadeusz Głoskowski, nauczyciel), w obwodzie nr 17 w Łubkach (Władysław Milewski, rolnik) i w obwodzie nr 29 w Rogozinie (Franciszek Maszenda, rolnik)³⁵. W grupie tej znaleźli się czołowi działacze powiatowych struktur stronnictwa – prezes Zarządu Powiatowego PSL w Płocku Tomasz Korczak i jego zastępca Franciszek Maszenda³⁶. Ani jeden peeselowiec nie pełnił funkcji przewodniczącego i zastępcy przewodniczącego komisji w historycznej stolicy Mazowsza³⁷.

Członkowie komisji obwodowych i lokale do głosowania były zabezpieczane przez tzw. grupy ochronne, składające się z uzbrojonych funkcjonariuszy UB i MO, członków Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej (ORMO) i żołnierzy ludowego WP³⁸. Na terenie powiatu płockiego porządku pilnowało 52 ubeków, 212 milicjantów oraz 48 żołnierzy z 5. Pułku Saperów³⁹. Ich zadaniem było także aktywne wspieranie peeselowców w akcji agitacyjno-propagandowej – przede wszystkim nawoływanie do zorganizowanego i jawnego oddawania głosów. Komendantami ochrony w poszczególnych obwodach byli referenci bezpieczeństwa, którzy mieli gromadzić w teczkach obserwacyjnych wszelkie informacje dotyczące zbliżającego się dnia głosowania (np. o panujących wśród ludności nastrojach)⁴⁰. W Płocku i powiecie nie założono teczek, ponieważ instrukcje w tej sprawie wpłynęły z opóźnieniem⁴¹. W stolicy powiatu

³⁵ AIPN, 00231/86, t. 60, Wykazy przewodniczących, ich zastępców i członków komisji obwodowych w Płocku i powiecie płockim podczas referendum ludowego, k. 70–78; APP, Akta m. Płocka, 28810, Protokół nr 22/8 posiedzenia MRN w Płocku, 22 V 1946 r., k. 114v–116; APP, PRNiWP, 5, Wykaz kandydatów na przewodniczących i ich zastępców obwodowych komisji wyborczych w powiecie płockim, k. 122–126.

³⁶ M. Żuławnik, *Dzieje polityczne Płocka...*, s. 24.

³⁷ W zachowanym dokumencie PUBP w Płocku jako zastępca przewodniczącego Komisji Obwodowej nr 5 w Płocku Leona Kozłowskiego figuruje niejaki Śpiewak z PSL, natomiast w dokumencie MRN – Zbigniew Andrzejewski z SD. Wydaje się jednak, że reżimowa policja polityczna popełniła błąd, jest bowiem mało prawdopodobne, aby w stolicy powiatu zastępcą przewodniczącego komisji został reprezentant opozycyjnego PSL-u (APP, Akta m. Płocka, 28810, Protokół nr 22/8 posiedzenia MRN w Płocku, 22 V 1946 r., k. 114v; AIPN, 00231/86, t. 60, Wykaz przewodniczących, ich zastępców i członków komisji obwodowych w Płocku podczas referendum ludowego, k. 70).

³⁸ APP, SPP, 98, Sprawozdanie starosty powiatowego w Płocku za okres I V – 1 VIII 1946 r., k. 29.

³⁹ AIPN, 00231/86, t. 58, Tabela podziału sił (UB, MO, WP) podczas referendum ludowego w województwie warszawskim, [czerwiec 1946 r.], k. 68; AIPN, 00231/86, t. 60, Pismo szefa PUBP w Płocku do naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie, [lipiec 1946 r.], k. 68.

⁴⁰ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, s. 55.

⁴¹ AIPN, 00231/86, t. 60, Pismo szefa PUBP w Płocku do naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie, [lipiec 1946 r.], k. 68.

lokale do głosowania znajdowały się w następujących obiektach: w Ratuszu Miejskim, szkołach powszechnych przy ul. Jachowicza 20, Królewieckiej 20, Stalina 19, Gimnazjum Kupieckim przy ul. Misjonarskiej 20, Gimnazjum Krawieckim przy ul. Sienkiewicza 26, Gimnazjum im. Reginy Żółkiewskiej przy ul. Stalina 23, w Sądzie Okręgowym na pl. Narutowicza oraz w dwóch szkołach powszechnych w Radziwiu⁴².

Kampania propagandowa komunistów

W ramach Bloku Stronnictw Demokratycznych rolę hegemonia pełniła zależna od Moskwy Polska Partia Robotnicza, która wzięła na siebie główny ciężar zmasowanej i niezwykle agresywnej kampanii referendalnej⁴³. Wykorzystywała do tego cały wachlarz dostępnych środków, w tym przede wszystkim aparat represji w postaci policji politycznej i milicji. Pepeerowcy organizowali masowe wiece, zebrania i pogadanki, m.in. w zakładach pracy, urzędach gminnych, szkołach, w Komendzie Powiatowej MO i na wszystkich posterunkach⁴⁴. Podczas takich spotkań omawiali znaczenie referendum, wzywali do masowego, zorganizowanego i jawnego oddawania głosów oraz do zakreślania pozytywnych odpowiedzi na wszystkie trzy pytania. Nie wszyscy jednak akceptowali działania tego typu, o czym informował wojewodę warszawskiego starosta płocki, zwracając uwagę na część wójtów, którzy negatywnie wypowiadali się na temat akcji propagandowej komunistów⁴⁵. Mitingi przedreferendalne pepeerowcy organizowali głównie w niedzielę, kiedy mieszkańcy miast i wsi wychodzili z kościołów po skończonej mszy. Ponadto aktywiści Bloku kolportowali prasę, rozrzucali ulotki oraz rozklejali plakaty i afisze nawołujące do głosowania „3 × tak”. Materiały propagandowe były dystrybuowane przede wszystkim w mieście, w powiecie ich liczba była bardzo mała⁴⁶. Ważnym elementem akcji była proreżimowa „Jedność Mazowiecka”, która informowała

⁴² AIPN, 00231/86, t. 58, Sprawozdanie z akcji głosowania ludowego w województwie warszawskim, 20 VIII 1946 r., k. 77; AIPN, 00231/86, t. 60, Pismo szefa PUBP w Płocku do naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie, [lipiec 1946 r.], k. 66.

⁴³ Zob. W. Łukaszewski, „Referendum ludowe” z 1946 r. jako przykład zmasowanej akcji propagandowej [w:] *Władzy raz zdobytej... Początki systemu komunistycznego w Polsce 1944–1947*, red. M. Surdej, P. Fornal, Rzeszów–Warszawa 2023, s. 70–95.

⁴⁴ AIPN, 00495/491, Sprawozdanie z pracy polityczno-wychowawczej KP MO w Płocku za okres 10 VI – 10 VII 1946 r., k. 160.

⁴⁵ APP, SPP, 98, Sprawozdanie starosty powiatowego w Płocku za okres 1 V – 1 VIII 1946 r., k. 28.

⁴⁶ AIPN, 00231/86, t. 60, Pismo szefa PUBP w Płocku do naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie, [lipiec 1946 r.], k. 69.

czytelników o znaczeniu referendum dla Polski odbudowującej się ze zniszczeń wojennych oraz o przygotowaniach do głosowania⁴⁷.

W czwartek 11 kwietnia 1946 r. na zebraniu Międzypartyjnej Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Demokratycznych w Płocku powzięto uchwałę następującej treści: „Międzypartyjna Komisja Porozumiewawcza Stronnictw Demokratycznych w Płocku docenia w pełni znaczenie referendum narodowego i złączy swój wysiłek z dążeniami całego społeczeństwa dla zjednoczenia polskich mas pracujących”⁴⁸.

Władze komunistyczne nasiliły akcje represyjne w stosunku do opozycji politycznej, szeroko wykorzystując w tym celu funkcjonariuszy UB i MO, członków ORMÓ i żołnierzy ludowego WP, a także tajnych informatorów, którzy dość często rekrutowali się z mikołajczykowskiego PSL-u. Nad bezpieczeństwem podczas kampanii i w dniu referendum czuwał sztab powiatowy, składający się z szefa PUBP ppor. Stefana Gołębiewskiego, komendanta powiatowego MO kpt. Edmunda Morskiego, komendanta powiatowego ORMÓ oraz zastępcy dowódcy 5. Pułku Saperów ludowego Wojska Polskiego⁴⁹. W rzeczywistości cały sztab posłużył komunistom do przygotowania referendum, pomocy przy fałszowaniu wyników głosowania, a także do walki z opozycją polityczną. Należy podkreślić, że ROAK, NSZ i NZW, których oddziały aktywnie zwalczały sowiecką ekspozyturę nad Wisłą, na czas referendum nie podejmowały żadnych akcji zaczepnych, przenieśli się bowiem do gęsto zalanej zachodniej części powiatu sierpeckiego⁵⁰. Z tego powodu reżimowe władze mogły cały aparat terroru skierować na odcinek walki z PSL-em.

Według „Jedności Mazowieckiej” Blok Stronnictw Demokratycznych rozpoczął kampanię referendalną w niedzielę 14 kwietnia, mimo że ustawa o głosowaniu ludowym została uchwalona niemal dwa tygodnie później. Tego dnia obie partie robotnicze zorganizowały na ulicach Płocka wiec poparcia dla propozycji przeprowadzenia głosowania ludowego, na który przybyli działacze partyjni z Warszawy. Podczas kolejnych wystąpień przybliżono płocczanom sytuację polityczną w kraju oraz omówiono znaczenie referendum. Przyjęto także rezolucję, która głosiła:

⁴⁷ *Przed referendum ludowym. Kto jest uprawniony do głosowania*, „Jedność Mazowiecka”, 2 VI 1946, nr 25.

⁴⁸ APW OM, KM PPR Płock, 5, Protokół zebrania Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Demokratycznych w Płocku, 11 IV 1946 r., k. 27.

⁴⁹ AIPN, 00231/86, t. 60, Pismo szefa PUBP w Płocku do naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie, [lipiec 1946 r.], k. 68–69.

⁵⁰ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, s. 56.

Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 roku w Płocku i powiecie płockim

Zebrani wyrażają głębokie przekonanie, że referendum, które ma zdecydować o podstawach ustrojowych Polski Ludowej, zatwierdzi dotychczasowe zdobycze społeczne mas pracujących miast i wsi – reformę rolną i unarodowienie wielkiego i średniego przemysłu – zatwierdzi dotychczasową słuszną politykę zagraniczną [Tymczasowego] Rządu Jedności Narodowej, opartą na braterskim sojuszu ze Związkiem Radzieckim, który udzielił decydującej pomocy Narodowi Polskiemu w jego śmiertelnej walce z krwawym hitlerowskim okupantem i udziela nam jej w dalszym ciągu w naszej ciężkiej walce z głodem. Zatwierdzi politykę zagraniczną opartą na ścisłej współpracy z bratnimi narodami słowiańskimi i demokratycznymi państwami Zachodu. Zatwierdzi politykę, która doprowadziła do ustalenia granic Polski na Odrze i Nysie. Zebrani wyrażają głębokie przeświadczenie, że Naród Polski w Referendum Ludowym potwierdzi ogólną politykę [Tymczasowego] Rządu Jedności Narodowej, będącą rozwinięciem i kontynuacją słusznej linii politycznej Manifestu Lipcowego PKWN-u i w ten sposób powie reakcji rodzimej i zagranicznej stanowczo i ostatecznie: „Ręce precz od Polski Ludowej”⁵¹.

W tym samym dniu odbyły się wiece w całym powiecie płockim, m.in. we wsi Bądkowo w gm. Brudzeń i we wsi Sikórz w gm. Biała. Podczas wystąpień przedstawiciele Bloku informowali rolników o sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej Polski, a także krytykowali działania PSL, oskarżając jego członków o związki ze zbrojnym podziemiem oraz terroryzowanie działaczy i sympatyków „bloku demokratycznego”. Podkreślali przy tym znaczenie sojuszu robotniczo-rolniczego w odbudowie kraju oraz przestrzegali przed powrotem do władzy „fabrykantów i obszarników”. Ponadto poruszali kwestie związane z referendum ludowym, nową granicą na Odrze i Nysie, sojuszem z ZSRS oraz reformą rolną i upaństwowieniem przemysłu. Pepeerowcy starali się dotrzeć do dołów partyjnych, aby je przekonać, że Mikołajczyk rozbija jedność ruchu ludowego, hamuje odbudowę kraju oraz współpracuje z „imperialistycznym” Zachodem. Komuniści nawoływali także do masowego, zorganizowanego i całkowicie jawnego udziału w akcie referendalnym⁵².

Im bliżej dnia referendum, tym częściej Blok Stronnictw Demokratycznych, przede wszystkim PPR i PPS, organizował wiece i zebrania propagandowe. Odbywały się one nie tylko w Płocku czy Wyszogrodzie, ale także w różnych

⁵¹ *Płock wita inicjatywę referendum ludowego*, „Jedność Mazowiecka”, 21 IV 1946, nr 14. Zob. także: AIPN, 00495/390, Raport miesięczny komendanta powiatowego MO w Płocku za okres 1–30 kwietnia 1946 r., k. 15.

⁵² APW OM, KM PPR Płock, 5, Protokół zebrania Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Demokratycznych w Płocku, 11 IV 1946 r., k. 27; W.K., *Wiece w powiecie*, „Jedność Mazowiecka”, 28 IV 1946, nr 15.

częściach powiatu płockiego, m.in. w Białej, Słupnie i Miszewie Murowanym⁵³. Punkt kulminacyjny akcji propagandowej przypadł na 29 czerwca. „Jedność Mazowiecka” informowała wówczas:

W sobotę nasilenie propagandowe związane z referendum osiągnęło swój punkt kulminacyjny. Setki i tysiące afiszy i haseł na murach, w lokalach organizacji dziesiątki zgromadzeń. W teatrze Przedwiośnie wielki wiec Stronnictwa Demokratycznego. Wieczorem TUR-owcy [Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego – przyp. M.Ż.] manifestują, defilując przez miasto z kolumną samochodów⁵⁴.

„Szeptana” agitacja ludowców

Kampania referendalna Polskiego Stronnictwa Ludowego była prowadzona w zgoła odmiennych warunkach, przede wszystkim w atmosferze terroru i zastraszenia. W obawie przed represjami ludowcy nie mogli sobie pozwolić na organizowanie masowych wieców i zebrań, które i tak z miejsca byłyby rozwiązywane lub rozpędzane przez organy bezpieczeństwa. Kampania polegała przede wszystkim na kolportażu w niewielkich ilościach wydawnictw podziemnych i afiszy – pisanych odręcznie, atramentem – o następujących treściach: „Przecz z komuną – 3 razy nie”, „Precz z katami z UBP” i „Żądamy granic wschodnich – Wilna i Lwowa, głosuj 3 razy nie”. Mimo podjętych przez UB działań operacyjnych, nie udało się ustalić personaliów osób odpowiedzialnych za przygotowanie i rozpowszechnianie materiałów⁵⁵.

Peeselowcom udało się rozwinąć na szeroką skalę propagandę szeptaną, zwaną także szeptanką⁵⁶. Była ona przez komunistów ścigana z urzędu. Art. 22 dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa stanowił: „Kto rozpowszechnia fałszywe wiadomości, mogące wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego bądź obniżyć powagę jego naczelnych organów, podlega karze więzienia do lat 5 lub aresztu”⁵⁷. Mimo to ludowcy rozpowszechniali informację, że wybory

⁵³ Akcja propagandowa przed referendum, „Jedność Mazowiecka”, 28 VI 1946, nr 32.

⁵⁴ Płock w dniu referendum. Ponad 95 procent głosujących, „Jedność Mazowiecka”, 3 VII 1946, nr 33.

⁵⁵ AIPN, 00231/86, t. 60, Pismo szefa PUBP w Płocku do naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie, [lipiec 1946 r.], k. 69.

⁵⁶ APP, SPP, 98, Sprawozdanie starosty powiatowego w Płocku za okres 1 V – 1 VIII 1946 r., k. 28.

⁵⁷ DzU 1946, nr 30, poz. 192.

do Sejmu Ustawodawczego wygra PSL, a władzę w kraju przejmie Stanisław Mikołajczyk, który doprowadzi do usunięcia komunistów z Polski. Na kilka dni przed głosowaniem informator PUBP w Płocku posługujący się pseudonimem „Sosna” donosił: „Nastroj panuje antyrządowy i antysowiecki. Ob. Włodarski z gm. Biała wyraził się do mnie w ten sposób[,] że zamiast wyborów to odbędzie się coś w rodzaju rewolucji, że tak dłużej być nie może. Do Rządu dostała się granda łobuzów i nakładają takie kontyngenty[,] że nikt nie jest w stanie [ich] odstawić”⁵⁸.

Jak wynika ze sprawozdania szefa PUBP w Płocku, w okresie poprzedzającym referendum aresztowano cztery osoby podejrzane o namawianie do głosowania „3 × nie”⁵⁹. O wiele częstsze były areszty prewencyjne. Jednym z zatrzymanych był Tadeusz Aleks, instruktor Zarządu Powiatowego PSL w Płocku, którego funkcjonariusze UB aresztowali 18 czerwca podczas tajnego zebrania działaczy ludowych⁶⁰. W trakcie przesłuchania Aleks powiedział: „Zostałem przez pow[iatowy] komitet PSL wysłany dla agitacji na korzyść PSL[,] gdyż tutaj nikt mnie nie zna. W swoich wystąpieniach podkreślałem[,] aby nasi ludzie głosowali na pierwsze pytanie »nie«”⁶¹. Inny zatrzymany członek PSL, niejaki Bartosiewicz z gm. Staroźreby, zeznał: „Tak jak nas jest więcej, więc w krótkim czasie wszystkich PPR-ców pokonamy. Komunistów nie chcemy, chcemy, aby Państwem rządził Mikołajczyk. Razem z innymi czł[onkami] PSL jestem wrogo nastawiony do obecnego Rządu, taki stosunek powziąłem w maju podczas pow[iatowego] zjazdu, gdy słyszałem wystąpienia naszych mówców (wodzów) krytykujących obecny Rząd i PPR”⁶².

Przez całą kampanię referendalną komuniści oczerniali Mikołajczyka i PSL. „Jedność Mazowiecka” donosiła, że stronnictwo na ziemi płockiej jest w całkowitej rozsypce, kolejne koła gminne są rozwiązywane, a członkowie pozbywają się legitymacji partyjnych, zasilając szeregi SL lub PPR. Zdaniem redakcji, sytuacja ludowców wyglądała najgorzej w gminach: Biała, Brudzeń, Staroźreby i Łęg. Podkreślała przy tym, że działacze chłopscy z Wyszogrodu, wbrew stanowisku swoich zwierzchników, nawiązali na poziomie lokalnym

⁵⁸ AIPN, 0206/124, t. 1, Raport szefa PUBP w Płocku za okres 18–28 V 1946 r., k. 77.

⁵⁹ AIPN, 00231/86, t. 60, Pismo szefa PUBP w Płocku do naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie, [lipiec 1946 r.], k. 69.

⁶⁰ AIPN, 00231/86, t. 58, Odpis telefonogramu Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, [lipiec 1946 r.], k. 47.

⁶¹ *Ibidem*, Raport dekadowy o pracy przygotowawczej do referendum w województwie warszawskim za okres 20–30 VI 1946 r., k. 52.

⁶² *Ibidem*, k. 52–53.

współpracę z Blokiem Stronnictw Demokratycznych⁶³. Miał to być dowód na brak jedności w szeregach PSL.

Sfałszowane wyniki głosowania

Według informacji podanych przez władze samorządowe i komunistyczną policję polityczną w dniu referendum w Płocku i Wyszogrodzie oraz na terenach wiejskich powiatu płockiego panował całkowity spokój. W powiecie płockim frekwencja wyniosła między 90 a 97 proc., a w niektórych gminach nawet 100 proc. (np. Rogozino i Łęg), natomiast w stolicy powiatu 97 proc.⁶⁴ Nie odnotowano ani prób zakłócania porządku publicznego, ani napadów na członków komisji obwodowych i lokale do głosowania. Ponadto nie stwierdzono nieprzewidzianych przerw w głosowaniu⁶⁵. Także reporter „Jedności Mazowieckiej” informował o spokojnym przebiegu referendum⁶⁶. Podobnie było w pozostałej części północnego Mazowsza, czy też szerzej – kraju, gdzie referendum przebiegało na ogół spokojnie, nie licząc oczywiście nagminnego zmuszania ludności do oddawania głosów w sposób jawny⁶⁷. Mimo to gdzieśgdzie dochodziło do incydentów. Tak było chociażby w Szubinie w województwie pomorskim, gdzie aresztowano osiem osób agitujących przeciwko głosowaniu „3 × tak”, w Stobiernej w województwie rzeszowskim, gdzie w lokalu wyborczym wybuchł granat, czy też w powiecie raciborskim na Górnym Śląsku, gdzie w jednej z gromad dwukrotnie ostrzelano z karabinów maszynowych lokal, w którym przeliczano głosy⁶⁸.

⁶³ Rolnik, *PSL w rozsypce*, „Jedność Mazowiecka”, 28 IV 1946, nr 15.

⁶⁴ *Referendum z 30 czerwca...*, s. 56, 62.

⁶⁵ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Biuro Generalnego Komisarza Głosowania Ludowego w Warszawie (dalej BGKGL), 9, Protokoły stwierdzenia wyników głosowania ludowego z 40 obwodów powiatu płockiego, k. 73–156; AIPN, 0206/124, t. 1, Raport operatywny szefa PUBP w Płocku za okres 27 VI – 7 VII 1946 r., k. 84; AIPN, 00231/86, t. 60, Pismo szefa PUBP w Płocku do naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie z lipca 1946 r., k. 69; 00495/491, Sprawozdanie z pracy polityczno-wychowawczej KP MO w Płocku za okres 10 VI – 10 VII 1946 r., k. 159; APP, SPP, 98, Sprawozdanie starosty powiatowego w Płocku za okres 1 V – 1 VIII 1946 r., k. 28–29.

⁶⁶ *Płock w dniu referendum. Ponad 95 procent głosujących*, „Jedność Mazowiecka”, 3 VII 1946, nr 33.

⁶⁷ Zob. np.: L.A. Arent, *Mława w latach...*, s. 190; Mariusz D. Bednarski, *Referendum ludowe na Podlasiu – 30 czerwca 1946 r.*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2002, t. 2, s. 145; W. Łukaszewski, *Nowe jarzmo...*, s. 303–310; J. Romanek, *Ruch ludowy...*, s. 217.

⁶⁸ M. Buwała, *Polskie Stronnictwo Ludowe...*, s. 229; *Referendum z 30 czerwca...*, s. 11; K. Churska-Wołoszczak, *Referendum ludowe...*, s. 109; M. Reisky, *Referendum ludowe z dnia 30 czerwca 1946 r. w powiecie raciborskim [w:] Referendum ludowe w 1946 r. oraz wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. na Górnym Śląsku*, red. A. Dziurok, M. Świder, Katowice–Warszawa–Opole 2017, s. 189.

Wyniki głosowania ludowego zostały przez komunistów sfałszowane, co dziś nie podlega dyskusji. Niemal wszystkie protokoły komisji zostały sfabrykowane przez specjalną grupę pracowników Samodzielnego Wydziału „D” Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego ZSRS, na której czele stał płk Aron Pałkin. To on niedługo przed głosowaniem spotkał się w Warszawie z Bolesławem Bierutem, ówczesnym przewodniczącym KRN, i omówił techniczne szczegóły planowanej operacji⁶⁹.

Według oficjalnych danych ogłoszonych przez Generalnego Komisarza Głosowania Ludowego, opublikowanych w Monitorze Polskim dopiero 12 lipca 1946 r., uprawnionych do głosowania było 13 160 451 osób, z tego udział w głosowaniu wzięło 11 857 986 (90,1 proc.). Głosów ważnych oddało 11 530 551 osób (97,2 proc.), nieważnych – 327 435 (2,8 proc.). Na pierwsze pytanie „tak” odpowiedziało 7 844 522 osoby (68 proc.), „nie” – 3 686 029 (32 proc.); na drugie pytanie „tak” – 8 896 105 (77,2 proc.), „nie” – 2 634 446 (22,8 proc.); na trzecie pytanie „tak” – 10 534 697 (91,4 proc.), „nie” – 995 854 (8,6 proc.)⁷⁰. Pod groźbą surowych kar władze komunistyczne zakazały podawania do publicznej wiadomości wyników z poszczególnych obwodów głosowania.

Zanim ogłoszono „oficjalne” wyniki referendum, „Jedność Mazowiecka” podała do publicznej wiadomości wstępne, również sfałszowane, wyniki głosowania z Warszawy i województwa warszawskiego, województwa poznańskiego, Śląska i Łodzi. Gazeta – zgodnie z przyjętą linią polityczną – pisała o miażdżącej przewadze „bloku demokratycznego” nad opozycją⁷¹.

Polskie Stronnictwo Ludowe zakwestionowało wyniki głosowania podane do publicznej wiadomości. Ludowcy twierdzili bowiem, na podstawie danych z blisko 50 proc. wszystkich obwodów, że na pierwsze pytanie negatywnie odpowiedziało ok. 85 proc. głosujących⁷². W województwie warszawskim peeselowcy uzyskali rzeczywiste wyniki z 405 obwodów: na pierwsze pytanie „tak” zakreśliło 107 307 głosujących (20 proc.), „nie” – 426 268 (80 proc.)⁷³.

⁶⁹ N. Pietrow, *Nowy ład Stalina. Sowietyzacja Europy 1945–1953*, Warszawa 2015, s. 152–162.

⁷⁰ MP 1946, nr 61, poz. 115.

⁷¹ *Olbrzymia przewaga trzech „tak”*. Pierwsze meldunki o wynikach Głosowania Ludowego, „Jedność Mazowiecka”, 3 VII 1946, nr 33.

⁷² R. Turkowski, *Polskie Stronnictwo Ludowe...*, s. 157.

⁷³ AAN, BGKGL, 3, Zestawienie wyników głosowania ludowego na podstawie odpisu protokołów komisji obwodowych, znajdujących się w dyspozycji Sekretariatu Naczelnego PSL, [b.d.], k. 115. Według obliczeń Andrzeja Paczkowskiego, w 455 obwodach „tak” odpowiedziało 113 329 osób, „nie” – 470 272

Natomiast prawdziwe wyniki głosowania w powiecie plockim, zebrane z dziewięciu obwodów, przedstawiały się następująco⁷⁴:

Pytanie numer	Odpowiedź „tak”		Odpowiedź „nie”	
	Liczba głosów	%	Liczba głosów	%
1	4504	37,0	7747	63,0
2	6400	52,7	5781	47,3
3	8821	72,6	3330	27,4

Podobnie sytuacja wyglądała w pozostałych powiatach województwa warszawskiego, gdzie większość głosujących udzieliła negatywnej odpowiedzi na pierwsze pytanie. Dla przykładu w powiecie sokołowskim odpowiedź „nie” wpisało 62,7 proc. osób (dane ze wszystkich obwodów), ostrołęckim 89,7 proc. (dane ze wszystkich obwodów), a w ostrowskim 89,9 proc. (dane z 88 proc. obwodów)⁷⁵.

Falszerstwa dokonane przez komunistów podczas referendum ludowego potwierdzają protesty działaczy ludowych złożone na ręce Generalnego Komisarza Głosowania Ludowego w Warszawie. W jednym z nich napisano:

W obwodzie nr 4 w Płocku w czasie obliczania głosów o godz. 21 min. 25 wszedł na salę prezydent miasta [Franciszek] Kozłowski w towarzystwie Komendanta Pow[iatowego] MO kpt. [Edmunda] Morskiego i jeszcze jednego nieznanego członka PPR-u i polecił przewodniczącemu Komisji Obwodowej, [Józefowi] Sawie [z SD], usunąć jednego z członków Komisji. Mimo sprzeciwu przewodniczącego i usuwanego prezydenta, grożąc konsekwencjami, żądał usunięcia, co ob. Sawa w końcu uczynił. Usunięty członek Komisji salę opuścił⁷⁶.

W innym zanotowano: „W obwodzie nr 27 w Rębowie po skończonym głosowaniu urnę wraz z głosami zabrało UB do Wyszogrodu. Pojechali z nią

(zob. *Odpowiedzi na I pytanie wg danych zebranych przez Polskie Stronnictwo Ludowe [w:] Referendum z 30 czerwca...*, s. 165).

⁷⁴ *Referendum z 30 czerwca...*, s. 123.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ AAN, BGKGL, 3, Załącznik nr 10 do protestu PSL w sprawie falszerstw podczas referendum ludowego, 9 VII 1946 r., k. 94.

tylko członkowie PPR, przy czym sprzeciwiającym się członkom naubliżali, wymyślając im od Andersowców itp.⁷⁷.

Przevożenie urn z lokali do głosowania w miejsca, gdzie komuniści mogli swobodnie dokonywać fałszerstw, było podczas referendum częstą praktyką. Tak było na przykład w obwodzie nr 12 we wsi Świerczynek w gm. Drobin, gdzie urnę przetransportowano do Urzędu Gminnego i o godz. 22.00 przeliczono głosy. Na 951 głosujących aż 700 osób (74 proc.) udzieliło negatywnej odpowiedzi na pierwsze pytanie. O wynikach dowiedział się jeden z członków Komisji Okręgowej, który niezwłocznie powiadomił o tym fakcie komendanta powiatowego MO. Niebawem obaj zjawili się w siedzibie urzędu i nakazali członkom komisji „dokonanie korekty” wyników głosowania⁷⁸.

Funkcjonariusze UB i MO oraz żołnierze ludowego WP prowadzili agitację przy urnach, wrywali głosującym wypełnione karty, w tym przede wszystkim osobom starszym i chorym, a także zapisywali dane tych, którzy oddawali głosy w sposób niejawni (za kotarą). Także członkowie komisji obwodowych dopuszczali się nadużyć – zabierali uprawionym do głosowania wypełnione karty i wrzucali do urn karty czyste, które były traktowane jako oddanie pozytywnych głosów na wszystkie pytania. Wśród osób dopuszczających się nadużyć znaleźli się m.in.: Telesfor Kozakiewicz – przewodniczący Komisji Obwodowej nr 17 we wsi Łubki oraz Stanisław Gołębiowski – członek Komisji Obwodowej nr 32 w Staroźrebach i kierownik miejscowej szkoły. Przypadki nadużyć występowały także w Bodzanowie, Łęgu Probstwie i Radzanowie⁷⁹.

Skrajnie odmienny obraz referendum przedstawiała „Jedność Mazowiecka”. Dziennikarz tuby propagandowej płockich komunistów relacjonował:

Zwiedzamy kolejno poszczególne obwody. Obwód I pracuje bodajże najsprawniej. Członkowie komisji są świetnie zorientowani w rozkładzie list wyborczych. Szybko posuwa się kolejka oczekujących. Publiczność sama utrzymuje wzorowy porządek. Strażacy i Milicjanci prawie ograniczają swą pracę do wskazywania wyjścia, do utrzymania łączności, czasem zagadnięci przez głosującego służą otówkiem⁸⁰.

⁷⁷ *Ibidem*, k. 99.

⁷⁸ *Ibidem*, k. 100.

⁷⁹ *Ibidem*, k. 78 (zał. nr 8 do protestu PSL), 106 (zał. nr 11 do protestu PSL); AAN, BGKGL, 7, Załączniki do pisma przewodniczącego Okręgowej Komisji Głosowania Ludowego nr 2 – województwo warszawskie, 2 VIII 1946 r., k. 15, 17–19.

⁸⁰ *Płock w dniu referendum. Ponad 95 procent głosujących*, „Jedność Mazowiecka”, 3 VII 1946, nr 33.

Podobnie było – zdaniem dziennikarza – w Obwodzie nr III: „W tej chwili, meldują z dołu, iż przybył bryczką inwalida, który nie może sam wejść. Usłudni Milicjanci po chwili wnoszą na salę ułomnego, który nie tylko w walce służył Ojczyźnie, lecz i dziś osobiście chce oddać swój głos. Oddaje go teraz poza kolejką. W wędrowce po obwodach z podobnie życzliwym i uslužnym stanowiskiem Komisji i Milicji spotykamy się wielokrotnie”⁸¹.

We wtorek 9 lipca 1946 r. Naczelny Komitet Wykonawczy PSL przekazał Generalnemu Komisarzowi Głosowania Ludowego protest w sprawie nadużyć podczas głosowania ludowego⁸². Ponad dwa miesiące później, 17 września, w udzielonej odpowiedzi Komisarz podważył wszystkie oskarżenia:

a) Protest PSL (zał. 8 pkt 58) zarzuca, że w obwodzie 19 pow. plockiego przedstawiciel UB z Płocka notował tych, którzy wchodzili za zasłony i ostentacyjnie robił to, aby ludzi zastraszyć. Członkowie Obwodowej Komisji nr 19 pow. plockiego, badani przez Komisję Okręgową nr 2 oświadczyli, że w lokalu głosowania żadnej agitacji nie było; w wypadku gdy ktoś z głosujących zwracał się o informację, ktoś ze straży porządkowej informował o sposobie wypełniania kart. Ludność korzystała swobodnie z zasłon w ilości trzech. Nikt, w szczególności żaden funkcjonariusz UB z Płocka nie notował udających się za zasłonę. Prawie wszyscy głosujący udawali się za zasłony⁸³.

Przewodniczący Komisji Okrękowej nr 2 (województwo warszawskie) stwierdził, że wszystkie skargi opisywały „fakty zmyślane”, zostały przygotowane przez „osoby specjalnie podstawione” i miały stanowić „oczywistą prowokację”⁸⁴.

Podsumowanie

Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 r. było jednym z najważniejszych wydarzeń politycznych powojennej Polski. Zamykało pierwszy etap „zdobywania władzy ludowej” przez komunistów, kolejnym miały być wybory do Sejmu Ustawodawczego, wyznaczone przez KRN na 19 stycznia 1947 r.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Zob. pełny tekst: *Protest PSL z dn. 9 lipca 1946 r. wraz z załącznikiem nr 12* [w:] *Referendum z 30 czerwca...*, s. 170–188.

⁸³ AAN, BGKGL, 3, Odpowiedź Generalnego Komisarza Głosowania Ludowego na protest PSL, 17 IX 1946 r., k. 145; zob. także: *Odpowiedź Generalnego Komisarza Głosowania Ludowego z dn. 17 września 1946 r.* [w:] *Referendum z 30 czerwca...*, s. 200.

⁸⁴ AAN, BGKGL, 7, Pismo przewodniczącego Okrękowej Komisji Głosowania Ludowego nr 2 – województwo warszawskie, 2 VIII 1946 r., s. 14.

Władze komunistyczne przedstawiały „zwycięstwo” w referendum jako wzmocnienie „oboazu demokratycznego”. „Jedność Mazowiecka” donosiła: „Spokój, praworządność i masowy udział społeczeństwa w głosowaniu ludowym to, snując pierwsze refleksje, olbrzymi sukces polskiej demokracji w poźyciu wewnętrznym, w jego odbudowie oraz olbrzymi sukces w życiu międzynarodowym. Głosowanie ludowe jest, jak wiemy, pierwszym etapem w odbudowie naszego życia ustrojowo-politycznego”⁸⁵. W rzeczywistości jednak pepeerowcy byli zaskoczeni faktycznymi wynikami głosowania. Nie zmienia to jednak faktu, że już przed 30 czerwca szeregi lokalnej organizacji PSL zaczęły powoli topnieć. Nastąpił bowiem odpływ ludowców do prokomunistycznego SL, a nawet do partii robotniczych. Część działaczy chłopskich porzucała legitymacje partyjne i kończyła z aktywnością polityczną. Na ich decyzje wpłynęła niewątpliwie represyjna polityka władz, a co za tym idzie obawy o bezpieczeństwo swoje i bliskich.

Głosowanie ludowe zapewniło komunistom i partiom koncesjonowanym dodatkowy czas na walkę z opozycją oraz wzmocnienie ich wpływów. Bezpośrednio po referendum pepeerowcy zaczęli przygotowania do wyborów do Sejmu Ustawodawczego. Rozpoczęli zakrojone na szeroką skalę działania zbrojne wymierzone przeciwko podziemiemu niepodległościowemu, które po 30 czerwca się zaktywizowało, a także nasilili akcje represyjne wobec działaczy chłopskich. Ważnym elementem polityki terroru było rozbicie przez pepeerowsko-ubecką bojówkę zjazdu ludowców, do którego doszło w Płocku 18 sierpnia 1946 r. Tego dnia na terenie kościoła pw. św. Stanisława Kostki miał zostać poświęcony sztandar Zarządu Powiatowego PSL. Na uroczystość przybyli działacze chłopscy nie tylko z powiatu płockiego i Mazowsza, lecz także z różnych części kraju. Pokojowy zjazd zakłóciła jednak grupa agresywnie zachowujących się komunistów, która pobiła wielu spośród ludowców i zniszczyła kilka sztandarów zarządów powiatowych stronnictwa⁸⁶. Wydarzenia te niewątpliwie osłabiły wiarę w możliwość zwycięstwa w walce o powojenny kształt Polski. Przynajmniej jednak pokazały, że na drodze do przejęcia pełnej władzy komuniści nie cofną się przed niczym. Mimo to płoccy ludowcy podjęli trud przygotowań do wyborów do Sejmu Ustawodawczego.

⁸⁵ Artur, *Pierwsze refleksje*, „Jedność Mazowiecka”, 3 VII 1946, nr 33.

⁸⁶ Na ten temat zob. szerzej: M. Żuławnik, *Zakrwawione sztandary. Zjazd Polskiego Stronnictwa Ludowego w Płocku 18 sierpnia 1946 r.*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2016, t. 8, s. 115–123.

Bibliografia

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych, Biuro Generalnego Komisarza Głosowania Ludowego w Warszawie.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej w Warszawie; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie.

Archiwum Państwowe w Płocku, Akta m. Płocka; Powiatowa Rada Narodowa i Wydział Powiatowy w Płocku; Starostwo Powiatowe w Płocku.

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Milanówku, Komitet Miejski Polskiej Partii Robotniczej w Płocku; Miejski Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Płocku.

Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie, Polskie Stronnictwo Ludowe.

Źródła opublikowane

Komunikaty Polskiego Stronnictwa Ludowego 1946–1947, red. M. Adamczyk, J. Gmitruk, J. Mazurek, Warszawa 2002.

Księgi obrad Miejskiej Rady Narodowej Miasta Płocka, t. 6: 1945–1950, oprac. P. Gryszpanowicz, Płock 2022.

Powszechny sumaryczny spis ludności z dn. 14 II 1946 r., Warszawa 1947.

Referendum z 30 czerwca 1946 r. Przebieg i wyniki, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1993.

Prasa

„Jedność Mazowiecka” 1946.

Prasa urzędowa

„Dziennik Ustaw” 1946.

„Monitor Polski” 1946.

OPRACOWANIA

Arent L.A., *Mława w latach 1945–1957*, Mława 2022.

Bednarski M.D., *Referendum ludowe na Podlasiu – 30 czerwca 1946 r.*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2002, t. 2.

Bukała M., *Polskie Stronnictwo Ludowe w województwie rzeszowskim 1945–1947. Geneza i działalność*, Rzeszów–Warszawa 2015.

Celmer M., *Władze państwowe wobec Kościoła Rzymskokatolickiego diecezji płockiej w latach 1945–1970*, Kraków 2020.

Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 roku w Płocku i powiecie płockim

- Dobrosielski K., *Początki władzy ludowej i walka o jej utrwalenie w województwie warszawskim w latach 1944–1947*, Warszawa 1980.
- Dobrosielski K., *PPR województwie płockim (1942–1947)*, Płock 1984.
- Dymek B., *Pierwsze lata działalności PPR na Mazowszu Płockim*, „Notatki Płockie” 1961, nr 22.
- Dymek B., *Pierwsze lata władzy ludowej na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu 1944–1948*, Warszawa 1978.
- Osekowski C., *Referendum 30 czerwca 1946 r. w Polsce*, Warszawa 2000.
- Łukaszeński W., *Działalność Polskiego Stronnictwa Ludowego na północnym Mazowszu – zarys problemu*, „Studia Mazowieckie” 2009, nr 4.
- Łukaszeński W., *Nowe jarzmo. Życie społeczno-polityczne na północnym Mazowszu w latach 1945–1956*, Warszawa 2019.
- Łukaszeński W., „Referendum ludowe” z 1946 r. jako przykład zmasowanej akcji propagandowej [w:] *Władzy raz zdobytej... Początki systemu komunistycznego w Polsce 1944–1947*, red. M. Surdej, P. Fornal, Rzeszów–Warszawa 2023.
- Łukaszeński W., *Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 r. na Mazowszu Północnym*, „Studia Mazowieckie” 2012, nr 1.
- Noszczak B., *Ze wsi do miasta. Polskie Stronnictwo Ludowe w Warszawie 1945–1947–1949*, Warszawa 2022.
- Pawłowicz J., *Ludzie płockiej bezpieki. Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku 1945–1956*, Warszawa 2007.
- Pietrow N., *Nowy ład Stalina. Sowietyzacja Europy 1945–1953*, Warszawa 2015.
- Referendum ludowe w 1946 r. oraz wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. na Górnym Śląsku*, red. A. Dziurok, M. Świder, Katowice–Warszawa–Opole 2017.
- Romanek J., *Ruch ludowy w województwie lubelskim w latach 1944–1949*, Lublin 2013.
- Stogowska A.M., *Płock po II wojnie światowej (1945–1946)*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archivalny” 2015, t. 7.
- Turkowski R., *Polskie Stronnictwo Ludowe w obronie demokracji 1945–1949*, Warszawa 1992.
- Turkowski R., *Ludowcy Mazowsza Północnego w okresie istnienia systemu komunistycznego (1945–1989)* [w:] *Wieś – chłop – ruch ludowy na północnym Mazowszu w XX w.*, Ciechanów 1996.
- Żuławnik M., *Działania Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku wobec Polskiego Stronnictwa Ludowego podczas wyborów do Sejmu Ustawodawczego z 1947 r.*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2017, nr 9.
- Żuławnik M., *Działania Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku wobec ruchu ludowego w okresie referendalno-wyborczym (1946–1947)*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2010, nr 26.
- Żuławnik M., *Polskie Stronnictwo Ludowe na ziemi ciechanowskiej w latach 1945–1947* [w:] *Sapere Auso. Księga jubileuszowa profesora Janusza Szczepańskiego*, red. J. Załęczny, M. Milewska, Pułtusk 2022.

Mariusz Żuławnik

Żuławnik M., *Udział Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Mławie w likwidacji Polskiego Stronnictwa Ludowego przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r.*, „Ziemia Zawkrzeńska” 2012, t. 16.

Żuławnik M., *Zakrwawione sztandary. Zjazd Polskiego Stronnictwa Ludowego w Płocku 18 sierpnia 1946 r.*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2016, t. 8.

Żuławnik M., *Życie polityczne Płocka w latach 1945–1956* [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945–2020*, red. T. Piekarski, G. Gołębiowski, Płock 2020.

Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 roku w Płocku i powiecie płockim

Artykuł opisuje przygotowania do referendum ludowego i jego przebieg 30 czerwca 1946 r. w Płocku i powiecie płockim. Temat ten nie był dotychczas przedmiotem odrębnych studiów naukowych. Na podstawie niewykorzystywanych dotąd źródeł archiwalnych, przechowywanych m.in. w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej i Archiwum Państwowym w Płocku, autor omówił działalność partii politycznych na ziemi płockiej w okresie poprzedzającym głosowanie, kampanię referendalną tzw. bloku demokratycznego, któremu przewodziła Polska Partia Robotnicza, a także aktywność opozycyjnego Polskiego Stronnictwa Ludowego, która była utrudniona przez władze reżimowe. Ponadto omówił rolę aparatu represji w akcji referendalnej, w tym Urzędu Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej, a także zaprezentował dowody fałszerstw, których dopuścili się komuniści podczas głosowania ludowego – jednego z najważniejszych wydarzeń politycznych w powojennej Polsce.

SŁOWA KLUCZOWE: Płock, Polska Partia Robotnicza, Polska Partia Socjalistyczna, Polskie Stronnictwo Ludowe, powiat płocki, referendum ludowe

Mariusz Żuławnik – historyk, doktor nauk humanistycznych, zastępca dyrektora Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, redaktor naczelny „Przeglądu Archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej”, członek Towarzystwa Naukowego Płockiego. Interesuje się historią polityczną na Mazowszu w XX w. Autor monografii *Polska prasa polityczno-informacyjna na Mazowszu Północnym w latach 1918–1939* (Warszawa 2011), współautor książki *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945–2020* (t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020) oraz współredaktor publikacji *Problemy wyszukiwania informacji w polskich archiwach* (wspólnie z Anną Żeglińską, Warszawa 2020) i *The Archival Review of the Institute of National Remembrance: An Anthology of Selected Texts from 2008–2017* (wspólnie z Pawłem Tomasiakiem, Warszawa 2023), a także kilkudziesięciu artykułów naukowych i popularnonaukowych publikowanych m.in. w „Notatkach Płockich” i „Płockim Roczniku Historyczno-Archiwalnym”.

People's referendum of June 30, 1946 in Płock and Płock county

The article describes the preparation and conduct of the June 30, 1946 people's referendum in Płock and Płock county. The subject has not yet been the subject of separate scientific studies. Based on hitherto untapped archival sources, stored, among others, in the Archives of the Institute of National Remembrance and the State Archives in Płock, the author discussed the activities of political parties in the Płock area in the period preceding the vote, along with the referendum campaign of the so-called Democratic Bloc, led by the Polish Workers' Party, and the activities of the opposition Polish People's Party, hampered by the regime authorities. In addition, there is a discussion of the role of the repressive apparatus in the referendum campaign, including the Office of Security and the Civic Militia, along with a presentation of evidence of falsifications committed by the Communists during the People's Vote, which was one of the most important political events in postwar Poland.

KEYWORDS: Płock, Polish Workers' Party, Polish Socialist Party, Polish People's Party, Płock county, people's referendum

Mariusz Żuławnik – historian, doctor of humanities, deputy director of the Archives of the Institute of National Remembrance, editor-in-chief of the "Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej" [Archival Review of the Institute of National Remembrance], member of the Scientific Society of Płock. He is interested in the political history of Mazovia in the 20th century. Author of the monograph *Polska prasa polityczno-informacyjna na Mazowszu Północnym w latach 1918–1939* [Polish political-information press in Northern Mazovia in 1918–1939] (Warsaw 2011), co-author of the book *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945–2020* [History of Płock. The History of the City 1945–2020] (vol. 3, ed. G. Gołębiwski and T. Piekarski, Płock 2020), and co-editor of the publications *Problemy wyszukiwania informacji w polskich archiwach* [Problems of Information Query in Polish Archives] (together with Anna Żeglińska, Warsaw 2020) and *Archival Review of the Institute of National Remembrance: An Anthology of Selected Texts from 2008–2017* (together with Paweł Tomasiak, Warsaw 2023), as well as dozens of scientific and popular science articles published in, among others, "Notatki Płockie" [Płock Notes] and "Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny" [Płock Historical and Archival Yearbook].